

С.В. Князь,

д.е.н., проф.,

завідувач кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-7236-1759>

Р.Р. Русин-Гриник

асистент кафедри підприємництва та екологічної експертизи товарів

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0003-2895-6437>

АНАЛІЗУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

JEL Classification: A 19

SECTION “ECONOMIC”: Економіка.

Анотація. У статті здійснено аналіз наукової та нормативної літератури, щодо конкурентоспроможності вітчизняних підприємницьких структур. Здійснено аналіз гуртово-оптової торгівлі підприємницькими структурами на вітчизняному ринку. Обґрунтовно, що зміна обсягів торгівлі, яка відбувається на ринку, є високочорельованою з динамікою ВВП, що засвідчує важливість сфери торгівлі для швидкого та стрімкого розвитку вітчизняної економіки. Визначено, що протягом останніх років у даній сфері економіки України відбувається посилення процесів монополізації.

Ключові слова: конкурентоспроможність, товар, конкурентоспроможність товарів, торгівля, рітейлер, монополізація.

Annotation. Today, it creates such conditions for the functioning of economic entities in Ukraine, which face a large number of obstacles that have both political and macroeconomic underpinnings. In turn, the factors that have a negative impact on the financial and economic activities of domestic business structures include: military action in the east, the rapid devaluation of the hryvnia, the impossible predictability of inflation, the practical lack of effective reforms in the economic and political environment. The above factors contribute to the negative trend, which demonstrates the competitiveness of domestic business structures operating in the field of wholesale trade. This shows that a significant part of the products that are promoted through the national system of wholesale and retail trade enterprises are products that are produced abroad, ie imported. In our opinion, it is worth noting that in the conditions of the economic recession, which has gained momentum since 2012, the market is experiencing significant monopolization. This is becoming a negative phenomenon, which causes the displacement of powerful enterprises-monopolists of small and medium-sized businesses, which leads to a minimization of healthy competition in trade and, consequently, inflation in the country. Thus, the analysis of the dynamics of the level of competition in the field of wholesale trade, as well as the study of the competitiveness of domestic business structures becomes relevant.

The article analyzes the scientific and regulatory literature on the competitiveness of domestic business structures. The analysis of wholesale trade by business structures in the domestic market is carried out. It is reasonable that the change in the volume of trade that takes place in the market is highly correlated with the dynamics of GDP, which indicates the

importance of trade for the rapid and rapid development of the domestic economy. It is determined that in recent years in this area of Ukraine's economy there is a strengthening of monopolization processes.

Key words: competitiveness, commodity, competitiveness of goods, trade, retailer, monopolization.

Постановка проблеми

Сьогодення створює такі умови функціонування суб'єктів господарювання в Україні, які стикаються з великою кількістю перешкод, що мають як політичне, так і макроекономічне підґрунття. У свою чергу, до факторів, які мають негативний вплив на фінансово-економічну діяльність вітчизняних підприємницьких структур, можна віднести: військові дії на сході країни, стрімка девальвація гривні, неможлива прогнозованість інфляційних процесів, практична відсутність дієвих реформ в економічному і політичному середовищі тощо. Наведені вище фактори сприяють негативній тенденції, яка демонструє конкурентоспроможність вітчизняних підприємницьких структур, які працюють у сфері гуртової торгівлі. Це показує, що значна частина продукції, яка просувається через національному систему гуртових і роздрібних торговельних підприємств, складає продукція, яка вироблена закордонно, тобто імпортована. Велику увагу, на нашу думку, варто звернути, що в умовах економічної рецесії, яка набрала оборотів починаючи з 2012 р., на ринку відбувається значна монополізація. Це стає негативним явищем, яке породжує витіснення могутніми підприємствами-монополістами представників середнього і малого бізнесу, що призводить до мінімізації рівня здорової конкуренції у сфері торгівлі і, відповідно, на інфляційні процеси в країні. Отже, проведення аналізу динаміки рівня конкуренції у сфері гуртової торгівлі, а також дослідження конкурентоспроможності вітчизняних підприємницьких структур набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проаналізувавши наукову літературу (Чорна, М.В., 2010., Исалова, М., Мамедова, Ф., 2009, Языков, М., 2009, Берман, Б., Эванс, Дж.Р., 2003, Ансофф, И., 2004, Беспятых, В., 2000, Попов, Е., 1992, Фатхутдинов, Р., 2004) зробимо висновок, що досліджуванню конкурентоспроможності торговельних підприємств (підприємницьких структур) приділяється значна увага. Українські науковці звертають свою увагу на проблемах розвитку роздрібною торгівлі та окремих сфер гуртової торгівлі, тим самим обґрунтовуючи наявність несприятливих тенденцій у даній галузі економіки. Проаналізувавши наукові праці вчених Чорної М. і Чернеги О., які досліджували конкурентоспроможність вітчизняної торговельної галузі, яка орієнтована суто на міжнародні ринки, відзначили наявність негативної динаміки, що має місце у структурі сфери торгівлі. До іноземних науковців, які у своїх дослідженнях аналізували проблеми розвитку торгівлі у міжнародному аспекті, розглядаючи можливість розвитку торговельних відносин у площині ефективності використовуваної підприємствами методології, можна віднести Бермана Б. і Джоела Р., Исалову М. і Мамедова Ф., Языкова М., Ансоффа І., Беспятого В., Попова Є., Фатхутдінова Р. та багатьох інших. Однак, на сьогодні, детальне дослідження конкурентоспроможності торговельної галузі в кордонах певної країни, особливо в межах України, недостатньою мірою висвітлено у науковій літературі.

Цілі статті

Стаття має на меті висвітлити аналіз сфери гуртової торгівлі, яка проводить в Україні, а також дослідження рівня її конкурентоспроможності та визначення рівня монополізації.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкурентоспроможність підприємницьких структур у значній мірі залежить від загальних ринкових тенденцій на внутрішніх і зовнішніх товарних ринках. Одним із інформативних показників ринкових тенденцій на товарних ринках є приріст товарообороту. Так, за даними Державної служби статистики України упродовж п'яти років з 2014 до 2018 року оптовий товарооборот зріс на 1227410 млн. грн. Щорічні прирости хоча і були додатні, проте не стійкі (2015-2014 рр. – 256263,8

млн.грн., 2016-2015 рр. – 311744,9 млн.грн., 2017-2016 рр. – 352704,9 млн.грн., 2018-2017 рр. – 306696,8 млн.грн.) (табл. 1).

Таблиця 1

Структура оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі

Назви показників	2014 ¹	2015 ¹	2016 ¹	2017 ¹	2018 ¹
Оптовий товарооборот, млн.грн	987957,0	1244220,8	1555965,7	1908670,6	2215367,4
продовольчі товари	194669,3	224268,9	252771,0	314047,6	356102,8
непродовольчі товари	793287,7	1019951,9	1303194,7	1594623,0	1859264,6
Питома вага в оптовому товарообороті, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
продовольчі товари	19,7	18,0	16,2	16,5	16,1
непродовольчі товари	80,3	82,0	83,8	83,5	83,9
Частка продажу товарів, що вироблені на території України, %	48,5	46,9	44,5	43,7	42,0
продовольчі товари	71,4	75,2	76,4	76,8	77,2
непродовольчі товари	42,9	40,7	38,3	37,2	35,3

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Характерною особливістю аналізованого періоду було те, що з року в рік знижувалась частка товарів, вироблених в Україні, якими торгували на внутрішньому ринку. Як видно з табл. 1 у 2014 році частка цих товарів становила 48,5%, а у 2018 тільки 42%, тобто мав місце від'ємний приріст цього показника, крім того, він був стійким (2015-2014 рр. – (-1,6 %), 2016–2015 рр. – (-2,4%), 2017–2016 рр. – (-0,8%), 2018–2017 рр. – (-1,7%). Залом зниження частки товарів вітчизняного виробництва, які продаються на внутрішніх товарних ринках становило -6,5%. Це відбулось в основному за рахунок зменшення частки непродовольчих товарів з 42,9% у 2014 році до 35,3% у 2019 році. Виявлені тенденції можуть засвідчувати зниження попиту на непродовольчі товари, зокрема внаслідок зниження купівельної спроможності покупців або через збільшення попиту на товари іноземного походження. Перший варіант є більш правдоподібним. Так, за дослідженнями Бажеріної К., Черненко О. і Афанасьевої К.: «...сьогодні населення України гостро відчуває тиск кризи, що позначається, перш за все, на його купівельній поведінці, яка сильно відрізняється і залежить від ряду факторів, серед яких основним є дохід. Ключові зміни відбулися у тих споживачів, чий реальні і номінальні доходи на даний момент є найбільш низькими. Найхарактерніші групи товарів на покупці яких споживачі почали економити – товари регулярного попиту і попереднього вибору. Споживча поведінка людей з доходами більше 10 000 грн не змінилася...» (Bazherina, K., Chernenko, O. and Afanasyeva, K. 2018). Аналітичні дані GfK Purchaseing Power Europe 2019 вказують на те, що Україна посідає останнє місце за купівельною спроможністю громадян серед 42 країн Європи. За даними дослідження, середній наявний дохід після вирахування податків на одного жителя Європи становить в 2019 році 14 739 євро. При цьому середній українець має в своєму розпорядженні суму в 1830 євро, що у вісім разів менше, ніж в середньому по Європі (Finance.ua. 2019. Купівельна спроможність українців – найнижча в Європі). Значення Індексу економічної спроможності населення України в грудні 2019 року склало 96, що є найнижчим показником року за винятком зимових місяців. Про це свідчать дані регулярного дослідження Центру Разумкова. Як зазначають експерти, такий результат був очікуваним, зважаючи на негативну динаміку погіршення рівня, започатковану з серпня 2019 року (періоду, який співвідноситься з діяльністю нової владної команди) (РБК-Україна. 2020. Економічна спроможність українців суттєво впала у другій половині 2019 року).

Щодо ситуації на зовнішніх ринках, то у Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про державний бюджет України на 2019 рік» зазначається, що зовнішні умови для української економіки залишалися сприятливими завдяки зростанню світової економіки та позитивній цінovій кон'юктурі на світових товарних ринках, що позначилося і на динаміці експорту товарів в поточному році.

Так, за попередніми даними Національного банку України, у січні – липні 2018 року експорт товарів збільшився на 11,8 відсотка до 24,5 млрд. дол. США за рахунок: чорних і кольорових металів та виробів з них – на 30,6 відсотка; продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості на 30,1 відсотка; деревини та виробів з неї – на 29,6 відсотка; машин, устаткування, транспортних засобів та приладів – на 9,7 відсотка. Скорочення відбулось лише у групі продовольчі товари та сировина для їх виробництва – на 0,6 відсотка. У структурі експорту товарів найбільшу частку склали продукція АПК і харчової промисловості та продукція металургійного комплексу (39,9 відсотка та 28,8 відсотка відповідно).

За попередніми даними Національного банку України, найбільше за січень-липень 2018 року в номінальному вимірі зріс експорт товарів до країн ЄС на 1,3 млрд. дол. США, або на 17,4 відсотка до відповідного періоду 2017 року. Європейський союз залишається основним торговельним партнером України, частка якого в загальному експорті за січень-липень 2018 року збільшилась до 36,7 відсотка з 34,9 відсотка у січні – липні 2017 року. Імпорт товарів із країн ЄС за сім місяців 2017 року зріс на 14,5 відсотка, а його частка в загальному імпорті товарів становила 37,3 відсотка. Також значними темпами у січні – липні 2018 року зростали продажі українських товарів до країн Америки – на 30,8 відсотка (у тому числі США – на 24,7 відсотка), Європи (взагалом) – на 18,1 відсотка та Азії – на 10,9 відсотка (Ліга Закон. 2019. Пояснительная записка к проекту закона Украины от 15.09.2018 № 9000).

За даними Державної служби статистики України у 2019 році у порівнянні із 2014 роком від'ємне сальдо платіжного балансу України в розрізі поточного рахунку зросло до -10723326,8 тис. дол. з -527027,8 тис. дол.

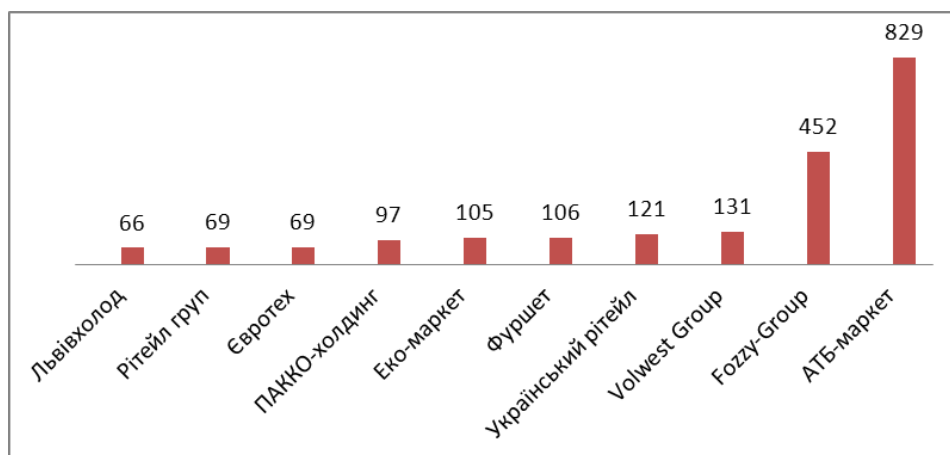
Враховуючи тенденції на внутрішніх і зовнішніх товарних ринках України можемо стверджувати, що вони сприяють загостренню цінової конкуренції. З огляду на зниження споживчої спроможності покупців, це особливо актуально для підприємницьких структур, які створюють пропозицію продовольчих товарів

Зниження обсягу товарних ринків посилює монополізацію суб'єктів підприємництва, які створюють пропозицію на товарів. Причиною цього є ускладнення умов функціонування дрібного бізнесу.

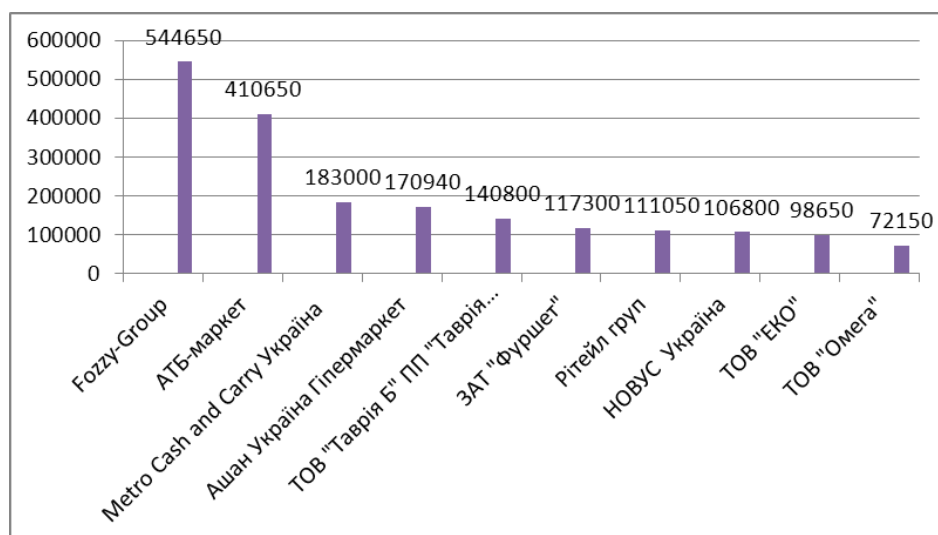
Бабіров Е.Х., Олійник А.М і Павленко О.П. слушно зазначають, що: «...враховуючи зниження конкурентоспроможності дрібних учасників ринку та посилення тенденцій на монополізацію сфери торгівлі в Україні вагомою постає необхідність аналізування динаміки рівня конкурентоспроможності великих ріелторів в Україні...» (Бабіров Е.Х., Олійник А.М, Павленко О.П. 2017).

Державна податкова служба України представила топ-100 найбільших платників податків за 2019 рік. У цьому списку є також і представники ритейлу та логістики. У сотню найкращих платників податків увійшло сім компаній, які пов'язані з роздрібною торгівлею. А два класичних ритейлери потрапили в топ-30 найбільших платників податків. Так, безумовним лідером серед ритейлерів за розміром сплачених податків є найбільша продуктова мережа країни АТБ, яка перерахувала до бюджету майже 6,77 млрд. грн, що на 49% більше ніж у 2018 році. Це дозволило мережі піднятися за рік одразу на три позиції в рейтингу: з 16-го на 13-е місце. Другим великим платником зі сфери класичного ритейлу є де-факто монополіст в сегменті DIY – компанія Епіцентр К. Вона сплатила лише на 6,7% більше ніж торік, при цьому “з’їхавши” з 28-го на 30-е місце з показником майже 2,5 млрд грн. Більше у Нова пошта, яка також має безпосереднє відношення до торгівлі та займає 27 позицію. Крім АТБ та Епіцентру з торгових мереж в список увійшли Сільпо (41-е місце), McDonalds (54-е), Metro (66-е) і Ашан (77-е). На жаль, крім АТБ та Епіцентр К всі представники галузі, що потрапили до рейтингу, скористались своїм правом не розголошувати суми сплачених ними податків. Тому інші цифри можна лише припускати, орієнтуючись на показники більш відкритих компаній, що знаходяться в топ-100 вище і нижче ритейлерів. Значно піднявся в рейтингу Ашан, який іще у 2018 році взагалі перебував за межами першої сотні платників, займаючи 110 місце. Зараз цей ритейлер сплатив до бюджетів усіх рівнів в межах 720-756 млн грн податків. Значною мірою повернення в топ-100 українського підрозділу французької компанії Ашан обумовлено поглинанням мережі Караван та відкриттям нових магазинів (RAU. 2020. Топ-7 платників податків у ритейлі України: АТБ, Епіцентр К, Сільпо, Metro, Ашан та інші.).

За рейтингами «Ліга.Бізнес» (Інформаційний портал «Ліга. Бізнес». 2014. Топ 10 крупнейших українських продуктових ритейлерів) та Forbes Україна (Урядовий портал органів виконавчої влади України. Малий та середній бізнес України зможе отримати доступ до програми ЄС COSME з бюджетом у 2,3 млрд. євро.³⁹ Інтернет-видання «Retail Community»). Крупнейшие ритейлеры Украины по версии Forbes. 2014, Інтернет-портал видання «Forbes Україна». 2016. Майбутній антирекорд: рейтинг ефективності ритейлерів-201, Інтернет-портал видання «Forbes Україна». 2014. Топ-10 FMCG-ритейлерів України). в Україні є група компаній-ритеєлерів, які конкурують між собою і спільно контролюють близько 3 % сфери торгівлі товарами та послугами в Україні (RAU. 2020. Топ-7 платників податків у ритейлі України: АТБ, Епіцентр К, Сільпо, Metro, Ашан та інші.). На рис. 1 представлено перелік компаній-ритеєлерів в Україні за обсягом торговельних площ і кількістю торговельних точок.

а

б

Рис. 1 представлено перелік компаній-ритеєлерів в Україні за обсягом торговельних площ і кількістю торговельних точок: а – найбільші компанії-ритеєлери в Україні за кількістю торговельних точок; б – найбільші компанії-ритеєлери в Україні за обсягом торговельних площ

Як бачимо з діаграм, представлених на рис. 1 безумовними лідерами ринку, які є компанії Fozzy-Group, АТБ-маркет, ЗАТ «Фуршет» і Рітейл груп. На ці та інші компанії у 2019 році припав 1 трлн грн, або \$40 млрд. За даними Державної служби статистики України саме на таку суму скупилися торік співвітчизники у мережах супермаркетів, магазинах біля будинку й онлайн-продавців.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що знеження обсягів торгівлі супроводжується монополізацією підприємницьких структур, які працюють у сфері ритейлу. В умовах рецесії зростання торгівлі може відбуватись тільки за рахунок поглинання «дрібних гравців» у сфері торгівлі.

Висновки і перспективи подальших досліджень

У результаті проведеного дослідження здійснено аналізування наукової літератури за проблематикою конкурентоспроможності вітчизняних торговельних підприємницьких структур. Виявлено, що більшість науковців приділяє увагу аналізу проблем, які торкаються тільки роздрібною сфери. При цьому чимало вчених вказують про наявність потенційної тенденції на зростання рівня монополізованості національної сфери гуртової торгівлі. У процесі написання цієї статті доведено, що рівень монополізації протягом останніх років зростає, що в кінцевому підсумку може несприятливо вплинути на конкурентоспроможність національних торговельних підприємств. Витіснення малого і середнього бізнесу з ринку може призвести до зростання інфляції та зниження рівня життя, це також може негативно вплинути на розвиток виробничих галузей в Україні. Одним із результатів дослідження було також те, що динаміка обсягів торгівлі є корельованою з динамікою ВВП, дана тенденція свідчить про доцільність створення умов для розвитку торговельної справи в Україні з акцентом на розширення роздрібною торгівлі, представниками якої можуть бути малі та середні підприємства. До перспектив подальших досліджень слід віднести моделювання рівня конкурентоспроможності товарів для її аналізування та прогнозування.

Список використаних джерел

1. Чорна, М., 2010. *Сучасні особливості розвитку роздрібною торгівлі України* / М.В. Чорна // Соціально-економічні аспекти розвитку України в умовах конкурентного середовища: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. – Первомайськ: ХДУХТ, 2010. – С. 191–192.
2. Исалова, М., Мамедова, Ф., 2009. *Формирование эффективной организационной формы функционирования сетевой торговой фирмы* / М.Н. Исалова, Ф.И. Мамедова // Транспортное дело России. – 2008. – № 4. – С. 27–35.
3. Языков, М., 2009. *Формализация взаимоотношений субъектов экономической деятельности в сфере розничной торговли* / М.С. Языков // Вестник непрерывного образования. – № 2. – С. 52–64.
4. Берман, Б., Эванс, Дж.Р., 2003. *Розничная торговля: стратегический подход* / Б. Берман, Дж.Р. Эванс. – М. : Вильямс. – 1184 с.
5. Ансофф, И., 2004. *Стратегическое управление* / И. Ансофф ; пер. с англ.; науч. ред. и авт. пред. Л.И. Евенко. – М. : Экономика. – 489 с.
6. Беспятых, В., 2000. *Управление качеством и конкурентоспособностью продукции в АПК*: дис. ... д-ра экон. наук : 08.00.05 / В.И. Беспятых. – Киров. – 394 с.
7. Попов, Е., 1992. *Услуги образования и рынок* / Е. Попов // Российский экономический журнал. – № 6. – С. 43–49.
8. Фатхутдинов, Р., 2004. *Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление* / Р.А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М. – 312 с.
9. Інформаційний портал «Ліга. Бізнес». 2014. *Топ-10 крупнейших украинских продуктовых ритейлеров* / Ліга.Бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/all/fmcg/stati/2740497-top-10-krupneyshikhukrainskikh-produktovykh-riteylerov-.htm> – 29.05.2014 р.
10. Ліга Закон. 2019. *Пояснительная записка к проекту закона Украины от 15.09.2018 № 9000*. [online]. Доступно: <http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH6Y000A.html>
11. Бабіров Е.Х., Олійник А.М, Павленко О.П. 2017. *Аналіз конкурентоспроможності торговельних підприємств-ритейлерів України*. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. 13(1). – С. 8-13. [online]. Доступно: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13%281%29_4>.
12. *Найбільші українські торговельні мережі звинуватили у змові підвищити ціни* // Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.ua/articles/economics/_najbilshihukrayinskitorgovelni-merezhi-zvinuvatili-u-zmovi-pidvischiti-cini/516367 – 16.09.2013 р.

13. Bazherina, K., Chernenko, O. and Afanasyeva, K. 2018. "Changes in consumer behavior in times of crisis", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 4, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6281>.
14. Finance.ua. 2019. Купівельна спроможність українців – найнижча в Європі (дослідження). [online]. Доступно: <<https://news.finance.ua/ua/news/-/460503/kupivelnna-spromozhnist-ukrayintsiv-najnyzhcha-v-yevropi-doslidzhennya>>.
15. РБК-Україна. 2020. Економічна спроможність українців суттєво впала у другій половині 2019 року. [online]. Доступно: <<https://www.rbc.ua/ukr/news/ekonomicheskie-vozmozhnosti-ukraintsev-sushchestvenno-1578744468.html>>.
16. RAU. 2020. Топ-7 платників податків у рітейлі України: АТБ, Епіцентр К, Сільпо, Metro, Ашан та інші. [online]. Доступно: <<https://rau.ua/novyni/top-7-platnykiv-podatkov-v-ritejli/>>.